

Ur Stadsmuseets filmarkiv

Topsy Bondeson

"Stadsmuseet visar ikväll i Tessinsalen actionfilmen 'NORSENS DÖD PÅ STRÖMMEN'. Upplev 30-talets Stockholm. Fri entré. Barntillåtet."

Detta kan vara en kommande annonsering i dagstidningarnas spalter, för i vårt filmarkiv finns unika filmer som bör ses av alla stockholmare och älskare av vår vackra stad.

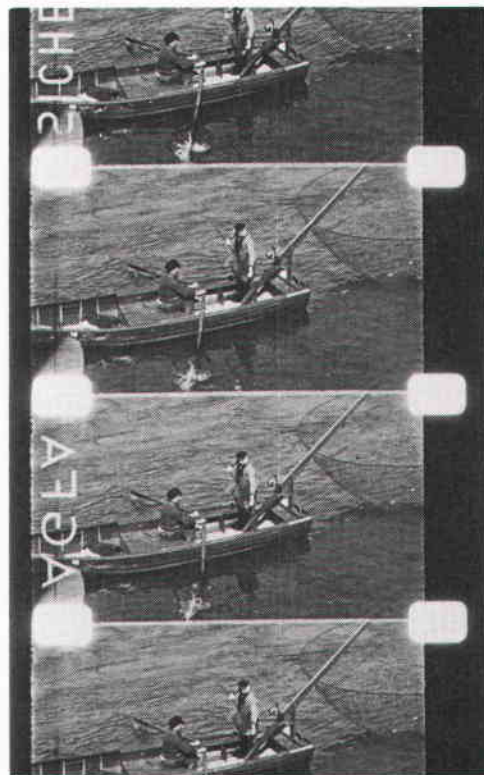
Stadsmuseet kom till 1931 och snart därefter slöts ett fördelaktigt avtal mellan SF (Svensk Filmindustri) och Stadsmuseet om att museet skulle få utnyttja de filmare som "gick och skrotade" mellan filminspelningarna för att dokumentera det Stockholm som försvann och förändrades. Av de cirka 170 filmer som vårt arkiv rymmer utgörs hela 55 % av filmer från 30-talet. Så effektivt har aldrig museets filmverksamhet skötts. Från 70-talet är motsvarande siffra 3,7 % eller fem filmer.

Stockholms Stadsmuseums fotosektion bildades 1980 för att ta hand om alla samlingar av bilder som hopat sig genom åren och i detta material ingick naturligtvis även film. Det var ett sargat filmmaterial som kom till Ragvaldsgatan 16 där fotosektionen håller till. Genom många projektorer hade filmerna körts av säkerligen mer filmintresserade än projektorkunniga biografmaskinister. Min värderade kollega Alex Gullberg har ägnat mycken tid åt att "lappa och laga" i filmhögen. Allt förvaras nu uppordnat och hoptejpat i magasin 3, Ragvaldsgatan 16. Varje år åker också några av de repigaste på skönhetskur dvs totalrenovering till Svenska Filminstitutets laboratorium i Rotebro.

Vad har då vårt filmarkiv att erbjuda stockholmaren som söker "en rörlig bild" av sin stad?

För den som har intresse för hantverk finns ett tjugotal hantverksyrken dokumenterade. De flesta av filmerna är från 30-talet då i många fall de sista

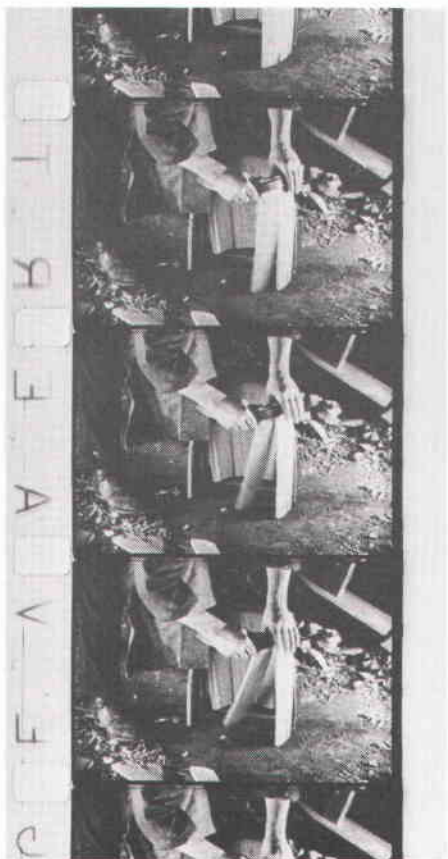
Norsfiske på Strömmen 1937.

yrkesutövande hantverkarna inom sitt fack började försvinna. Till den kategorien hör filmen om Stockholms sista trätoffelmakare som arbetade på Ola Nilssons trätoffelmakeri på Glasbruksgatan på Söder. Den omständliga förvandlingen av albitarna till eleganta trätofflor med svart ovanläder gav en dagsförtjänst på 12 kronor 1937.

På S:t Paulsgatan 26 (där nu Södermalmsskolans bollplan ligger) drev Anders Borg tunnbinderi. Filmen om hur ett 25 liters ankare tillverkas är inspelad på platsen. Det är Mäster i egen person som med sina vackra händer arbetar fram en fulländad liten

Tunnbindare Anders Borg tillverkar ett 25-liters ankare.

trättunna. Att han själv är nöjd med resultatet ser man på hans min i slutscenen. Vid samma gatukorsning låg också vid denna tid (1937) ett vagnmakeri, där filmen om hur ett vagnshjul blir till, spelades in. Den börjar med att navbocket svarvas, fortsätter med att visa hur man med navborr och utrymmare gör navhålet. Sedan stämmer ekrarna och slås in i navet och slutligen sätts lötarna (hjulringens delar) samman till en ring och så! där står ett perfekt vagnshjul färdigt att lämnas till smeden för järnskoning.

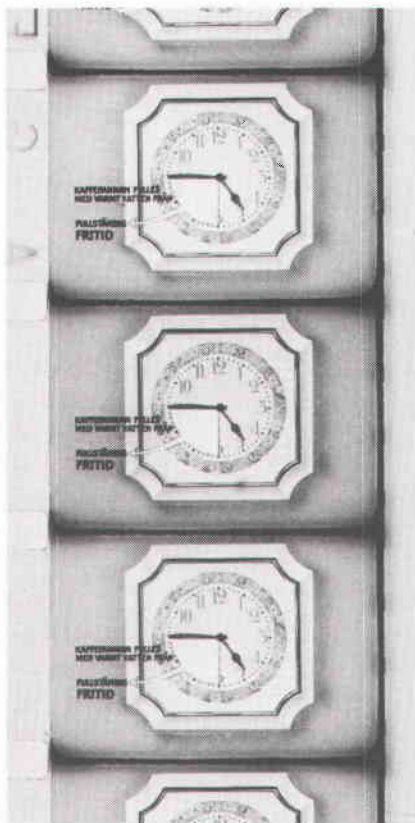
När jag förra året hade ett program om hantverksfilmer på museet kom det efteråt fram en dam som berättade att hon var barnbarn till den knappmakare Nilsson jag just visat en film om. Det blev så småningom besök på Ragvaldsgatan för fru Inga Persson och hennes bror Börje Nilsson. – Barnbarnens minnen av knappmakaren blev en personlig komplettering av filmen om honom som yrkesman.

För den sport- och idrottsintresserade stockholmaren som söker i filmarkivet finns endast tre filmer. Den äldsta är från 1924 då Jon Lindgren från Umeå iförd äppelknyckarbyxor och toppluva vinner Vasaloppet. Tvåa blev Anton Stenberg, Umeå.

De politiska filmerna består mestadels av frontalinspelningar av män i talarstolar. Så dokumenteras tex borgmästare Carl Lindhagens tal om fred 1932, ett tal som har lika stor giltighet idag. Lindhagen framhåller att det är viktigt att folket kräver full avrustning genom lokala fredsföreningar och menar att staten, kyrkan och övriga myndigheter liksom internationella organisationer ej vill inlåta sig på världsproblemet fred.

I talarstolen framför filmkameran befinner sig dr Ivan Bratt 1939 då han på ett charmerande och föga moraliserande sätt berättar bakgrunden till varför han anser att utminuteringsystemet och motboken är så bra.

En speciell typ av film är den där man övertygande vill presentera en ”nymodighet” för allmänheten. Hit hör filmen ”Det elektriska köket” från slutet av 20-

*Tidig morgon med "fullständig fritid"
hos fru Elström.*

talet. Fru Elström har en elektrisk spis och fru Vedlund en vedspis. Gissa vem som får mest av "fullständig frihet" (som det uttrycks i filmen) efter en dag vid spisen! Detta utspelar sig på landet så redan klockan 5 serveras förfrukosten som består av kokkaffe med klarskinn i. Redan vid denna enkla måltid sparar fru Elström in en kvart. Frukost med potatis och stekt salt sill ätes klockan 8. Middagen klockan 12 består av bruna bönor med stekt rimsaltat fläsk och frukt-soppa efteråt. Klockan 7 på kvällen ätes korngrynsgröt med mjölk. Vid den tiden på dygnet leder fru

Elström med 9 timmar av "fullständig frihet". I slutscenen står hon ute i trädgården och ler mot den (får man förmoda) mätte och belätne herr Elström.

Liknande filmer med poetiskt beskrivande titlar är "Solens vikarie", "Kolets ande" och "Från forsen till väggkontakten".

Ämnena konst och teater är inte vanliga i vårt filmarkiv men några finns dock varav den äldsta är en stumfilm från 1912, Strindbergs "Fadren" med följande rollista: ryttmästarn–August Falk, Laura hans hustru–Karin Alexandersson, Bertha, dottern–Renee Björling, doktor Östermark–Johan Ljungqvist, pastorn–Constantin Axelsson, amman–Karin Thorén, Nöjd–John Blom. Andedräkten står som en kvast ur munnen på skådespelarna. Inomhusscenerna är förmodligen inspelade utomhus då det saknades ljussättningsmöjligheter för filmning vid den tiden. Eller också var det kallt i lokalen. Slutvinjetens örn som blickar ner över namnet Orientaliska teatern kan tolkas som att filmen spelades in på Orientaliska teatern, Drottninggatan 31 (som var en av våra äldsta kvartersbiografer).

En kritisk film om konst är "Offentlig konst för vem?" från 1969. På Slussplan utanför Stadsmuseet står likt jätteisglasspinnar olikfärgade isskulpturer. I kontrast till denna charmiga och tillfälliga konst ställer filmaren Hanns Karlewski den offentliga konstens tråkighet och ringa lekfullhet. "Konst för folket är inte folkkonst" och "Konstens statusroll måste bort" är några av textrutornas slagord. Isskulpturerna på Slussplan smälter ner alltmer under de förbipasserandes livliga deltagande och ersätts i april av träplankor i samma färger.

Malmarna i innerstaden dominerar vårt arkiv men det finns även tretton filmer som "utspelar sig" i förortererna under olika tider. Söppelbränningsstationen i Lövsta har varit föremål för förvånansvärt många inspelningar.

En fin film är "Litet bo jag sätta vill" från 1938–39. Nu uppföres Enebyfältets 375 småstugor. Stock-

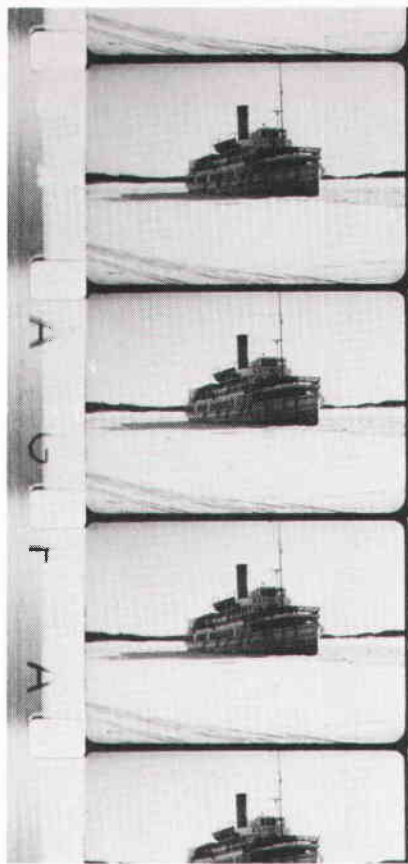
holms stad inköper mark från Eneby gård för 4 miljoner och anlägger gator och elnät för 10 miljoner men ett stort kapital är också de blivande småstugeägarnas egen sammanlagda arbetskraft. De får låna 90 % av kostnaden, de resterande 10 % utgörs av eget arbete på huset. Farfar i hatt och kostym, mormor i schalet och förkläde, frun själv i ärtig trettiotalbyxdräkt, herrn i omodern finkostym som nu tjänstgör som arbetsklädsel, alla arbetar de idogt med spadar och skottkärror för att anlägga grunden till huset. En dag kommer nämligen de färdiga väggblocken tillverkade av bergslagsfurar för att resas upp på plats. Två och en halv dag tar det att resa en småstuga. Och snart hänger tvätten på strecken i trädgården, barnen leker ostört och frun går och stökar i köket. Så beskrivs "bostadslycka" 1939.

Om Stockholms vackraste bro, Västerbron, finns en film som skildrar bygget åren 1931–35. Stora delar av spann och andra delar prefabricerades på Ekensbergs varv och transporterades till byggnadsplatsen med m/s Martha Malm. Mycken handkraft gick åt. Tyvärr är filmen stum och otextad varför man som orutinerad brobyggare inte alltid kan hänga med i byggnationens alla detaljer. Bron kostade 8,5 miljoner att bygga.

Stockholms vatten och dess båtar ingår som en naturlig del i nästan alla våra filmer men filmer om speciella båtar har vi endast tre. Av dessa är "Vinterbåten" inspelad på 50-talet av Thomas Grahn ovanlig genom valet av årstid. Det är ångbåten Express II som genom en smal isränna går till Husarö en gnistrande vinterdag. Speciellt spännande är att uppleva hur båtens strålkastare söker efter bryggkanten vid Husarö i det absoluta kolmörkret framåt kvällen.

Några kommunala förvaltningar i Stockholm har valt att lämna sitt äldre fotomaterial till Stadsmuseet. I vissa av dessa samlingar har även ingått värdefull spelfilm.

Stockholms hamnförvaltning har lämnat kopior av filmer från 1928–30. I dessa filmer dokumenteras

Express II backar ut från Ljusterö brygga.

våra stränder. Man ser skutor på Klara sjö; kung Gustav V inviger Skanstulls- och Årstabroarna (under Årstabron utspelar sig den episoden att en matros måste skickas upp för att kapa av masten en bit då båten ej går inunder); passagerarfartyget Kastellholm från Finland fylld med emigranter lägger till vid Norra Blasieholmskajen; ångbåten Strängnäs Express ligger vid Klara Mälarstrand; demonstration av ångspruta försiggår på Norr Mälarstrand; julfest på Sjömanshemmet (som numera hyser stadsmuseets tjänstemän) med utdelning av julklappar till

sjömän osv. Detta är endast ett ringa urval av vad som finns i hamnförvaltningens filmmaterial.

Stockholms Elverks filmer är mer pedagogiskt inriktade med rubriker som "Använd godkänd materiel". Stickproppar i fragmentariskt skick ersätts med S-märkta diton. Murkna sladdar försvinner och eleganta textilöverklädda kommer istället. Utseendet på radiomottagare, strykjärn och lampor skulle få en modern trendsättare att gråta av avund. Tiden är 1939.

Man kan undra om den strömskadade i Elverkets film "Livräddning av strömskadad" har en chans att överleva! Efter en omständlig nertagning från stolpen meddelst stolpskor undfår han en behandling som består av konstgjord andning av äldre typ med intryckning av nedre delen av ryggen.

Låt oss göra ett axplock bland museets cirka 70 filmer från Stockholms malmar.

En vacker färgfilm är "Bild av Stockholm. En promenad genom 5 sekler" där fotografen Lasse Wallin och producenten Torgny Wickman skildrar Stockholms historia genom seklernas konst. Man frapaderas som alltid av hur den stadsanställda målaren Johan Sevenbom lyckats fånga den vanliga människans situation samtidigt som han återgett slott och palats och de vidunderliga utsikterna i det sena 1700-talets Stockholm. Eugen Janssons blåskimrande skymningstavlor blir i filmen mycket illusoriska. Det är bara ljuden och dofterna som fattas i hans sommarnätter.

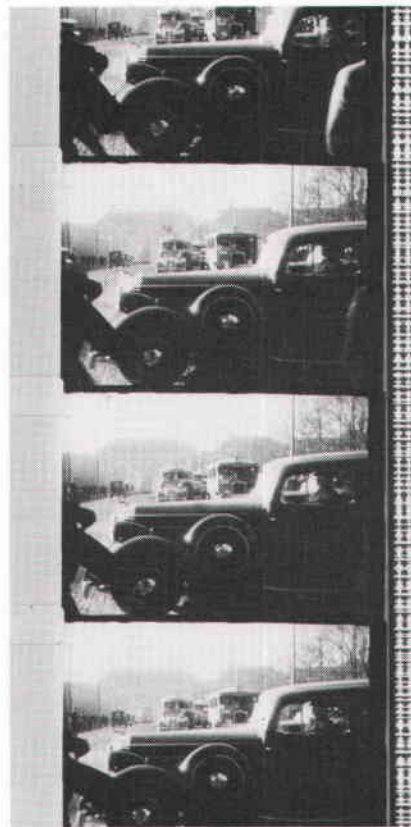
En liknande film om Stockholm genom seklerna gjorde Stadsplanekontoret och Stadsmuseet 1939. Här används flygbilder och modeller. Intressant är att höra speakerrösten beskriva slummen i Gamla Stan där man anser att de värdelösa gårdshusen snarast borde avlägsnas. Kvarteret Cepheus' gårdsanering visas upp som en lyckad modell för en framtida önskad sanering. Numera råder helt andra meningar om "de värdelösa gårdshusen".

En tredje film i den här historiska genren är

"Stadsfullmäktige 75 år" som bekostades av stadsfullmäktige i samband med jubileet 1938. En ålderdomligt klädd man som visar sig vara August Blanche tumlar rakt in i 1930-talet och blir guidad runt för att se och höra om alla moderniteter och vad som inträffat sedan 1860-talet. Och det blir inte lite: bilar, cyklar, elektricitet, Östermalms bebyggande, kvinnrorösträtt, kvinnor i stadsfullmäktige... August Blanche får även se den av Aron Sandberg huggna porträttbysten av honom själv på Karlavägen.

Trafikintensiteten i Stockholm som den skildras i 30-talsfilmerna förvånar. Biltätheten då verkar

August Blanche (till vänster) tumlar ut i 30-talets täta trafik.

minst lika stor som dagens, men trafiken hindras inte som nu av trafiksignaler. De arma gångtrafikanterna gör förtvivlade försök att ta sig ner från trottoarkanten. Här och var skymtar man en polis-konstapel som reder upp i trafiken med sin semafore-rande arm. En textruta i en film talar om "Trafikens poesi" och det verkar inte ironiskt menat.

"Söder, det gamla och det nya" heter en lång svart-vit film från 1937-38 gjord av en söderbo. Söders båda huvudstråk Götgatan och Hornsgatan med dess sjudande liv får man följa i hela deras utsträckningar. Förbi skymtar biografnamnen Ripp, Reform, Garbio, Chicago, Strix, framför vilkas skyltlådor folk i alla åldrar står och studerar aftonens nöjesutbud. Mariahissen gör sin sista resa på 40 år. Först på 1970-talet började hissen att gå igen.

Kvinnor som bär vatten- eller sophinkar skymtar här och var i varenda 30-talsfilm. Man kan se vilket slit folk hade för att klara de allra nödvändigaste av livets behov och detta för inte alls länge sedan.

En film helt i det slutande 60-talets oppositionella anda är "Kulturhusen". Sjuttioåttåriga Klang står och knyter näven mot alla i den sk kulturhuskön som vill åt hans lilla lägenhet på Yttersta Tvärgränd. Klang har bott där i hela sitt liv. Kulturhuskön var en speciell kö där endast folk med kulturell anknytning fick stå för att få bostad i ett "kulturhus". Kön avskaffades på 70-talet. Flera gamla människor med livslång anknytning till sina hus vittnar om sin förtvivlan över att behöva flytta. I Rutenbeckska huset vid Katarina kyrka samlar sig hyresgästerna till ett protestbrev mot lyxsanering och mot kulturhuskön. Brevet överlämnas till Hjalmar Mehr som dock inte instämmer utan tycker att vi har råd att låta Söders gamla kåkar utgöra ett Stockholms Montmartre.

I alla arkiv finns det mestadels några förunderligheter, så också i vårt filmarkiv. Vad sägs om buskisen "När Janne ville gifta sig med en dansös" eller "Musse Pigg i Vilda Västern" från 1935. "Tomtens skurpulver" är en reklamfilm från slutet av 20-talet

om ett tvättmedel som är så effektivt att det "gör en neger vit"! Var tid har sina fördomar och dumheter.

Ja, detta är några plock ur vårt filmarkiv. Sådant plockande på egen hand är för närvarande svårt att erbjuda den filmintresserade allmänheten. Det sk faktarummet som snart blir verklighet på stadsmuseet kommer förhoppningsvis att i en framtid vara fyllt av videoband där alla filmer finns inspelade, så att de kan lånas och spelas av alla. Det är dock en penningfråga som inte ser ut att lösas inom över-skådlig tid utan speciella bidrag.

Vedsågning på gården till ett av de blivande kulturhusen.

